

SZÍNHÁZ A PÁRTOK FÖLÖTT

BESZÉLGETÉS CSISZÁR IMRÉVEL

– Bemelegítőül hadd mondjam el: noha a kritikusdíj első helyezettei között – Szakács Györgyi néhány jelmeztervét leszámítva – nem szerepel nemzeti színházi név, mégis három produkciójuk (illetve a bennük szereplő művészek): a „magyar” Antigoné, A kaukázusi krétakőr és A vihar számos szavazatot vagy legalábbis kiemelését kapott. Vagyis a kritika elégedett Csizsár Imre első évadával. Hogy van ezzel az igazgató?

– Azért itt álljunk meg egy szóra. Én magam nem vagyok egyértelműen elégedett a szezonnal, de a kritikával még kevésbé. Akadtak persze értő méltatások, de épp e három említett előadás kapcsán mennyi rosszízű fanyalgást, idő előtti, elisietett odamondogatást olvastam! Mintha számos kritikus eleve tiltakoznék az itt kibontakozó szélsőségesebb, polarizáltabb színjátszás ellen, feledve, mi csoda színtelen-szagtalan színház volt itt csak egy szezonnal ezelőtt is.

Vegyük konkrétan a három produkciót. A vihart volt, aki rózsaszín, elmosódott előadásként jellemezte. A kaukázusi krétakőr kapcsán pedig leíródott egy számomra elképesztő mondat, valahogy így: A közönség nyílt színi tapsban tört ki – nem bukás ez?

– Azért árnyaljunk: ez Gruse kötéltségája kapcsán íródott le, vagyis a kritikus a látványosságot sokallta...

– No de épp Brechtnél, ahol a cirkuszi elem szerves része az egésznek? De folytassuk: az Antigonéről az jutott egy kritikus eszébe, hogy lám, a Nemzeti SZDSZ-es lett. Az ember azt hinné: nem ebben a színházban járt az illető, és nem ezt az előadást látta.

– Látom, bemelegítési tervem visszajára sült el. Ne hagyjuk oda a kritika berkeit egyéb témák kedvéért?

– De hiszen ez már „egyéb téma”. Mi az érdektelen színház után érdekes színházat akarunk csinálni, s ezt az újító szándékot illetet volna felismerni. Csak sajnos a kritikában is a középszerű, az átlagos számára van kiásva a meder, pedig még a Nemzeti fő funkcióját képező hagyomány- vagy értékörzésben is fel kellene tudni fedezni az újat, a megújítót. Elvégre az irodalom, a drámairodalom halott; csak az élő színház termékenyítheti meg.

– Jó, hát ha már itt ragadtunk, én is kérdezek még valamit. A Csizsár-féle miskolci színházzal talán megértőbb volt a kritika?

– Azt mondanám, igen. Az adott időszak jelentős vidéki műhelyei a vidéki

Csizsár Imre

gondolkodás megújítására felesküdt centrumok voltak, s ezt a kritika – a hiányosságokat sem elhallgatva – többnyire azért letapogatta.

– Ön kinevezésekor elég pontos definíciókkal örvendeztette meg az újságírókat arról, hogy miben látja a Nemzeti Színház funkcióját. Nem kellett semmit revideálnia?

– Lényegében nem. Most is azt vallom, hogy a Nemzeti megkülönböztető ismérve a hagyományörzés; a többi színháznak ez nem funkciója. Vallom, hogy a műsornak a hazai és nemzetközi klasszikusokra (a XX. századiakat is beleértve), valamint az új magyar drámára kell épülnie. Végül fenntartom, hogy ez a színház nem lehet avantgárd, nem lehet kísérleti, csak az átlagember tűréshatárán belül mozoghat, illetve azon egy lépéssel túl.

– Ez a program – tavaly is megfordult már a fejében – bizonyára jó a Nemzeti Színháznak. De jó-e Csizsár Imrének?

– Miért ne lenne? Én Miskolcon is Nemzeti Színházat csináltam, s nem azért, mert történetesen azt az épületet is így hívják.

– És a híres miskolci kísérletek?

– Azokat ott is a stúdióban játszottuk, itt is elférnek a refektóriumban. Meg aztán azt se felejtjük el, hogy vidéken ott volt a kötelező operett – muszáj volt valamit a másik serpenyőbe is vetni.

– A Nemzetiben is van operett, vagyis kötelező penzumunka?

– Nem, szerintem nincs. A műsor tág

perspektívákat nyújt, melyek között minden rendező kiélheti magát. Gondoljon csak arra, mit rendezhettem én magam: a tavalyi évadban az Eörsi-féle Antigonét, A kaukázusit meg a Csongor és Tündét, ebben a szezonban Shaw-t – a Sosem lehet tudni – és a Peer Gyntöt. Ebbe igazán minden belefér.

Szilárd meggyőződése, hogy az 1945 utáni uniformizálódás rosszat tett a Nemzetinek, mert amire ez a színház felesküdt, azt mások is ugyanúgy úzték, csak alkalmatlan társulatokkal, alkalmatlan feltételek között. Amiből az lett, hogy ott játszották (egyebek mellett) a Tragédiát, ahol erre nem voltak meg a keretek – itt pedig (egyebek mellett) a Csütörtöki hölgyek ment, meg a Lettice és Lotte. 1945 előtt egy magánszínháznak eszébe se jutott volna eljátszani, mondjuk, a Tragédiát; a bukás se erkölcsileg, se anyagilag nem fizetődött volna ki.

– Eszerint a Nemzeti Színház csak polgári társadalomban virulhat, a „szocializmus” körülményei között funkciója sorvasdásra van ítélve. Érdekes tézis, s talán van is benne igazság. Az NDK-ban például a Deutsches Theater nem különbözött alapvetően a Volksbühnétől vagy a Maxim Gorkitól, mint ahogy a moszkvai Művész Színháznak sem voltak specifikus nemzeti színházi jegyei. Míg viszont Angliában, Franciaországban a Nemzeti Színháznak (illetve a Comédie-Française-nek) a többi színházhoz képest valóban egyedülálló arculata van...

– Így van. Csakhogy mindehhez egy polgári rétegre lenne szükség, amely igazi

§?

igényt táplálna egy ilyen színházra. A mi társadalmunkban viszont még nincs meg ez a réteg. És mégis mindenki türelmetlen, gyors eredményeket akar. Pedig még az igények is csak facsemeték, azokat ápolni kell, irtani a gyomot, a kártevőket; jó sok napsütés sem árt. Mi meg ültetés után rögtön szüretelni akarnánk...

– *Ha már a nemzeti színházi funkcionál tartunk: mi a véleménye a Székely és Zsámbéki nevével fémjelzett, 1978 és 1982 közötti közjátékról?*

– Nekem az a célom, hogy felelevenítsek és folytassak olyan stílustörkvéseket, melyek a színház egy bizonyos időszakáig fellelhetők voltak. Gondolok a Paulay–Hevesi–Németh Antal–Gellért–Major–Marton-vonulatra. Igazán homlok-egyenest ellentétes szervezeti és művészi koncepciók ezek, de én az egészet mégis egy folyamatnak látom. Az imént említett korszak ehhez képest törést hozott; a Székely és Zsámbéki képviselte új mentalitás nem találta meg gyökereit, túl radikális volt a nemzeti színházi szerep-körhöz képest, ezért, tehát elsősorban belső okokból kellett elbuknia. Amire aztán jött az antitézis: a szabadosság, a koncepciótlanság.

– *Most szabadosságról beszél; az imént, ugyane korszak kapcsán viszont sürkeséget, érdektelenséget említett. Nem ellentmondás ez?*

– Korántsem: az egyik szüli a másikat. Ha senki semmire nem törekszik, ha ki-ki találomra vagy kategóriák szerint – egy Shakespeare, egy új magyar, egy ciklus – választ darabot, ha divatoknak hódol vagy kultúrpolitikai szempontokat striguláz ki, akkor ebből a lazaságból sürkeség, unalom lesz. Nekem tehát az említett előzményekhez kell kapcsolódnom, úgy, mintha a Székely–Zsámbéki-féle robbantás, illetve a Vámos László alatti visszacsapás be sem kövekezett volna.

– *Eddig úgy beszéltünk, mintha ez a régi-új Nemzeti Színház steril közegben működne. De Magyarországon ugyebár politikai helyzet van. Hogyan illeszkedik ebbe a Csizsár-féle Nemzeti Színház? Még tovább: amikor egy jobbközép kormányzat van hatalmon, mit kezd baloldali meggyőződésével az állam által szubvencionált Nemzeti Színház igazgatója?*

– Nos, a politika természetesen hallatni akarja a maga szempontjait. Már az első félévben megkaptuk, hogy mi egyszerre akarjuk szolgálni az MDF-et – Csurkával –, az SZDSZ-t – Eörsivel –, és a kommunistákat – Brechttel! Ez tökéletesen hibás meg-

közelítés. Ez itt kérem a Nemzeti Színház, ami – igazán nem akarok szavakon rágódni – annyit tesz, hogy az egész nemzet színháza. Ez nem jelent felülemelkedést a társadalmon, viszont nemet mond minden kizáró, kirekesztő tendenciára. Elképzelhető, hogy egy-egy vagy akár több színház is befogadja majd egy-egy párt szellemiségét, akár pártkaszából is fenntarthatja magát, miért ne, de ha minden színház így működne – a Nemzetinek ebből akkor is ki kell maradnia.

– *Vagyis legyen apolitikus?*

– Egyáltalán nem; csak adott esetben a politika más módon, sokkal tágabban értelmezendő. Csurka, Eörsi, Brecht – ezek történetesen kitűnő példák, tudniillik kitűnő darabokról van szó. Mindhárom szerző közéleti szereplésében, cikkeiben, politikai megnyilatkozásaiban élesen polemikus, direkten politizáló – de amikor írók ültek íróasztalukhoz, ezek az állásfoglalások résszé váltak, feloldódtak valamiben, ami sokkal nagyobb és egyetemesebb. A szóban forgó drámák attól jók, hogy propagandisztikus pártpolitikai eszmék helyett sokkal lényegesebb, általánosabb érvényű mondanivalókat hordoznak.

– *És vajon a hatalom, amely egy személyben a finanszírozó is, honorálja ezt a pártokon felüli pozíciót?*

**Kerekes Éva, Rubold Ödön és Ráckevei Anna
A viharban (Koncz Zsuzsa felvétele)**

– Szeretném, ha honorálná. Ugyanis a paradoxon az, hogy egy ilyen színház támogatás nélkül nem védheti meg ezt a fajta semlegességet. A hatalomnak tehát el kell ismernie, el kell fogadnia ezt a státust.

– *És ez a státus már megfér a baloldali szimpátiával?*

– Az ellentmondás csak látszólagos. A jó színház ugyanis soha nem sugallhat meglegedettséget. A színházban a radikalizmus azt jelenti, hogy amíg a nagypolitika természeténél fogva bizonyítási kényszerben van, és szükségképp azt hirdeti, hogy ez már a Kánaán, addig a színháznak ezt mindig kétkedéssel kell fogadnia, s azt kell hirdetnie, hogy az adott helyzetből tovább is vezet út. A jó művészet nem pontokat, még kevésbé felkiáltójeleket tesz ki, hanem mindig kérdőjeleket. Számomra ezt jelenti a színházban a baloldaliság, s ennek az álláspontnak, illetve a belőle adódó következtetéseknek voltaképpen a politikát is inspirálniok kéne – bár persze mindig voltak és vannak olyan politikusok, akik ezt kikérik maguknak.

– *Tehát: színház a pártok felett?*

– Ha a Nemzeti valóban a nemzet érdekeit képviseli, akkor nem egymás ellen feszülő törekvéseket kell támogatnia, amelyek a pártokban testesülnek meg, hanem a humánusot, azt, ami egységesít. A tévét nézve nem egyedül én érzem úgy, hogy a mi választottaink mintha nem

§?

azért harcolnának, amiért megválasztottuk őket. Jó, hogy ők is most tanulják a demokráciát, de mintha túl sok volna a cirkusból, és túl kevés a kenyérből. És ebben a helyzetben a színház, ha valóságos kenyeret nem is, de szellemi kenyeret igenis adhat.

– *Illik ez a definíció ahhoz a műfajhoz, amely par excellence a konfliktus műfaja?*

– Itt és most már szinte a megbékélés és az egység hirdetése a konfliktus! Korábban a diktatúra szenvtelenségét kellett provokálni és felrobbantani, többszólamúvá, színesebbé kellett tenni a színházat. Mostanra az élet maga lett színes és többszólamú, és ezért a színház olyan mankó lehet, amely a gondolkodást, a befelé fordulást segíti. Nem úgy, hogy megoldja a nézők helyett az életet – ez képtelenség –, de legalább két-három órára az emberek itt együtt lélegezhetnek, s együtt könnyebben lélegzünk.

– *Őn egy 1989-es interjúban kijelentette: szívesen eltanulná az akkoriban megismert Vásárhelyi Miklóstól a türelem erényét. Sikerült ez? Ma már tapintatosabb felmondóleveleket fogalmazna, mint amilyeneket a Ríport című lap riportja idézett?*

– Türelemesebb annyiban lettem, hogy ma már nem válaszolok az ilyen riportokra; azelőtt bizonyára megtettem volna. Egyébként a „cetlik” hivatalosan előírt formanyomtatványok voltak; ettől függetlenül, rossz vidéki szokás szerint, évad végén mindenkivel leültem (s leülök ma is), s megmondtam, megújítom-e a szerződését vagy sem. Ha nem, ezt azért teszem, mert úgy érzem, a szerződés mellé nem tudok szerepet is adni. Talán mégsem volt méltánytalan az eljárás, ugyanis ami a Nemzeti Színház történetében még soha nem fordult elő: a múlt szezonban s várhatóan a mostaniban is százszázalékos a foglalkoztatottság.

– *Egy évvel ezelőtt számos vonzó csengető nevet említett, mint akiktől új darabot vár. Mi az, ami megvalósult ebből?*

– Csurka és **Eörsi** említett műveit bemutattuk. Elkészült Páskándi Géza új darabja, valamint Hubay Miklós új változata a *Színház a cethal hátán* című korábbi drámájából. Készülőben vannak Mészöly Miklós, Hernádi Gyula, Nagy András, Szilágyi Andor új drámái. Ha jól emlékszem, mint eléggé fantasztikusan hangzó tervet, Konrád György és Csoóri Sándor nevét is említettem akkor. Újraolvasva Csoóri oeuvre-jét, úgy érzem, rengeteg benne az olyan mozzanat, ami igazából nem is eszébe kívánkozik, hanem kis drámák mag-

vát rejt. Amellett talán sikerül rávennem, hogy alkalmanként dramaturgként működjék közre.

– *A Színházművészeti Szövetség közgyűlésére készülödvén végezetül illenék általánosabb kérdéseket is feltennem, struktúráról, fejkvótáról, reformtervekről...*

– Ebbe már nem szívesen bonyolódnék bele, éppen a Nemzeti többszörösen sajátos helyzete miatt. A fejkvóta például miránk soha nem vonatkozott – noha természetesen csatlakoztam az ellene tiltakozókhoz –, viszont az ígért inflációs kiegészítést mindmáig nem kaptuk meg. Pedig fenntartom, amit tavaly is elmondtam: a Nemzetinek kiváltságos színháznak kell (kellene) lennie. Ez egy speciális társulat, amelybe csak némi mazochizmussal szerződik a színész, hiszen lemond a kereséssel, a musicalekkel megszerezhető népszerűségről, s elkötelezi magát Ádámnak, Bánknak, Csongornak. Állítom, hogy ma itt működik az ország legjobb társulata, s pillanatnyilag kitűnő műhelyhátterrel, elsőrangú műszaki gárdával is rendelkezünk. De meddig? Bérfejlesztésre csak a tanácsi színházak kaptak alapot, s nekem tartalékforrásokból kellett például egyes műszakiakat az elfogadott létminimum fölé felhúzni – olyan embereket, akik egy kft.-ben a háromszorosát is megkereshetnék. A tárcának jobban kellene honorálnia a színház speciális helyzetét, hogy egyetlen színésznek se kelljen hakniznia, s csak mintegy szeretetre méltó hobbiból hamletkednie vagy ádámkodnia. Ezt a színházat valaha a nemzet hozta létre, tehát a nemzet kötelessége, hogy fenn is tartsa; a nemzet letéteményese pedig ebből a szempontból a szakminisztérium.

– *Szabadúszó-időszakában felrótta a pesti színházaknak az állandóságot, a túlzott kiszámíthatóságot. Azóta ez is a múlté. Most elégedettebb?*

– Hát igen, azóta Budapesten is változtak a színházi frontok, de persze ritkán jön létre az optimális megoldás, amikor az adott vezető maga választotta társulattal dolgozhat. Ezt nálunk is csak részben lehetett megoldani, s így egyelőre egy-egy produkció erejéig alakul ki igazi csapat-szellem; *A kaukázusi krétakör* harminc, teljesen heterogén háttérű színészzel, „régiekkel” és „újakkal” például már mint egy közös célra szerveződött csapattal dolgozhattam. De innen még tovább kell vezetnie az útnak. Kölcsönvéve egyik színészünk találó kifejezését: közös alomról álmodom.